

בענין זבל"א

הרב אהרן קראפט
דיין בב"ד מועצת הרבנים ד'שיקגו
ראש בית מדרש דביהכ"נ בית חיים דוד

[א] הקדמה

איתא במשנה (סנהדרין כג.) וז"ל: "דיני ממונות בשלשה זה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד". ויש לשאול למה מתחילה באותו תיבות של המשנה הראשונה במסכת סנהדרין (לעיל ב.) וז"ל: "דיני ממונות בשלשה גזילות וחבלות בשלשה, וכו'". יש מהראשונים כגון הרא"ש (ג:א) שלא גרסו דיני ממונות בשלשה בריש פרק ג' ולפי גירסתם הפרק מתחילה: "זבל"א וזבל"א". אבל לפי גרסתנו וגם גירסת המאירי, היד רמה, והר"ן הפרק מתחילה בתיבות "דיני ממונות בשלשה". ויש לשאול האם יש הדגשה מיוחדת אם גורסים "דיני ממונות בשלשה זבל"א וזבל"א" כאילו המשנה אומרת דהלכתחילה של דיני ממונות הוא לעשות כ"ד בדרך זבל"א.

גם יש להעיר דיש ג' מחלוקות בין ר' מאיר וחכמים במשנתנו: (א) לפי ר"מ הבעלי דין בוררים דיין השלישי וחכמים סבורים דב' הדיינים בוררים את דיין השלישי (ב) לפי ר"מ זה פוסל דיינו של זה וזה פוסל דיינו של זה ולפי החכמים רק יכול לפסול דיין שבירר חבירו כשמביא עליו ראייה שהוא פסול (ג) לפי ר"מ זה פוסל עדיו של זה וזה פוסל עדיו של זה ולפי החכמים זה גם רק כשמביא ראייה שהוא פסול. ויש לשאול האם ג' מחלוקות אלו קשורים אחד לשני או האם יש כאן ג' מחלוקות שונות?

עיינ בתוס' הרא"ש (כג. ד"ה ה"ק כשזה) דאפשר להבין מדבריו דכל ג' מחלוקות הם קשורים אחד לשני. דכשהגמ' אומרת בשלב הראשון דיכול זה לפסול ב"ד של זה וזה פוסל ב"ד של זה (לא דיין של זה או עד של זה כמו בסיפא), לא נחלקו החכמים על ר' מאיר. ורק בסיפא לענין מי בורר השלישי ואם בעינן ראייה לפסול דיינו או עדו של זה נחלקו החכמים עם ר' מאיר. ומשמע דכל הני ג' הוו כעין מח' אחד. אם כולם קשורים אפשר להבין דנחלקו ר' מאיר וחכמים עד כמה צריך להיות הב"ד בנוי מדעת הבעלי דין (וכמו שמרומז בהמשך הסוגיא). דלפי ר' מאיר דעת הבעלי דין חשובה בתהליך זה בנוסף לדעת הדיינים (וכמבואר בהמשך הגמ'). ואולי יש חלות חדשה של ב"ד של זבל"א שמיוצר על ידי כח הבעלי דין. [ואף שאנו פוסקים כמו החכמים דהדיינים בוררים את השלישי וגם דצריך ראייה לפסול דיין חבירו וכו' אפשר שלא נחלקו ר' מאיר וחכמים באופן קיצוני ואפילו לפי חכמים יש אפשרות להבין שב"ד של זבל"א מהוה חלות ב"ד חדשה של ב"ד על דעת הבעלי דין (וכמו שהסביר הגר"ד דכיון שהשלישי נבחר על פי ב' הדיינים והם עצמם נבחרו על ידי הבעלי דין, ממילא השלישי גם נחשב כאילו נבחר בדעת הבעלי דין שהבוררים הם הנציגים של הבעלי דין].

[ב] האם יש חיוב או לכתחילה לבורר ב"ד בדרך זבל"א?

הראשונים תמהו למה צריך להזכיר עוד פעם דיני ממונות בשלשה (לפי גרסא זו). המאירי (ריש פרק זה בורר) כתב דזה משום דמשנתנו באה ללמד איך לנהוג במקום שאין שם ב"ד קבוע או שאין כח לב"ד לכופף וכו'. אבל משמע דכשיש שם ב"ד קבוע או ב"ד הראוי וכו' אין ליכנס לתהליך של בירור דיינים. אבל הר"ן (ריש פרקין) כתב דצריך לפרש דיני ברירה כשב' בעלי דין רוצים לבא לפני ב"ד ורק אחד מהם אינו רוצה דיין פלוני וכו'. אבל כשאחד מסרב לירד לדין אז ב"ד כופין אותו לבא ואינם רשאים לברור הדיינים. ומשמע דלכתחילה יש לברור הדיינים ורק במצב בדיעבד שאחד מסרב לדין כופין אותו על פי ג' דיינים קבועים. ואפשר דב' הסברים אלו שייכים לשאילה עקרונית האם יש חיוב ליכנס לתהליך של בירור דיינים (זבל"א)?

ואפשר שזה גם מסביר ב' גרסאות בהמשך הסוגיא. הגמ' אומרת וז"ל: "ועוד מאי זבל"א וזבל"א? אלא ה"ק [כ] שזה בורר לו דיין אחד וזה בורר לו דיין אחד שניהן בוררין להן עוד אחד". לפי גרסתנו הגמ' אומרת "כשזה

בורר" אבל לפי גרסת הב"ח (בהגהותיו) הגרסא הנכונה היא "שזה בורר". ולכאורה גם זה משמעותי. לפי גרסתנו אולי משמע דחייבים לברור הדיינים דרך זבל"א. אבל לפי גרסת הב"ח זה רק אפשרות אחד.

ואפשר דגם שאלה זו קשורה למה שהערנו לעיל – אם ב"ד של זבל"א הוי חלות חדשה של ב"ד על פי דעת הבעלי דין אולי יש עדיפות לדון בתהליך זה ולכן לכתחילה יש לעשות כן. אבל אם אין זה מהווה חלות חדשה אלא דהוי תהליך בירור כשב' הצדדים אינם מסכימים על ב"ד אחד אז אין סברא לומר דזה יהיה הלכתחילה.

ג] איזה יתרון יש לב"ד של זבל"א?

הגמ' (הנ"ל) אומרת לפי הצד דכשבוררים ב"ד על ידי זבל"א היתרון הוא שיוצא הדין לאמיתו. אבל אפשר להבין תירוץ זה בב' אופנים:

(1) רש"י (כג. ד"ה יצא דין) פירש דאז הבעלי דין ישמעו להפסק משום דמסתמא כל אחד סובר דבודאי הדיין שהוא בחר מהפך בזכותו ולכן אין שום ספק בדעתו דהמשא והמתן של הדיינים היה שלם ובודאי חשוב על כל הזכויות שיש לו. ולכן ב' הבעלי דין מאמינים שהפסק שיצא מהב"ד הוא פסק אמיתי.

(2) אבל אולי אפשר שכוונת הגמ' היא דאיכות הדין היא ברמה יותר גבוהה משום דהוי כאילו בא מדעת הבעלי דין (דרך הדיינים שהם בעצמם נבחרו) וממילא הפסק הוי יותר אישי. אפשר שזה כוונת תוס' בסוף דבריהם (שם כג. ד"ה כדי), ע"ש.

וכן עיין בחידושי הר"ן (כג. סד"ה ואס"ד עמ' קסא-קסב במהדורא מוסד הרב קוק) דמביא ב' דעות (בשיטת ר' מאיר) למה יוצא הדין לאמיתו. ולפי דעה א' משמע דהוי דין טכני בנוגע להשגת הבעלים ומה שהם חושבים על תוצאת הדין אבל לפי דעה ב' משמע דהוי דין באיכות הפסק.

ואף שאינו מוכרח אפשר דצד (2) מתאים לפי הצד שב"ד של זבל"א הוא חלות חדשה באופן עקרוני.

ד] עוד דיונים שתלויים בחקירתנו אם יש חלות חדשה של זבל"א או שזה תהליך כדי להסכים על ב"ד רגיל?

א' תפקיד הדיין להפך בזכות מי שביררו

הרא"ש (סנהדרין ג: א) הביא שיש מחסרי דעת שלא כינונו יפה בדברי רש"י וסוברים דכוונתו לומר שיש לדיין להפך בזכות מי שבחרו ומשום הכי נהגו כמה אנשים לברור בעל תחבולות. והרא"ש בעצמו דוחה דעה זו שחלילה וחס שהדיין יחפס למצוא סברא לזכות מי שביררו אם לא שיראה לו זכות לבעל דין באמת. אבל היד רמה (סנהדרין כג. ד"ה תנן וחכמים) כתב דכל סיבה לידון בזבל"א הוא כדי שיהא זה מהפך בזכותו של מי שביררו וזה מהפך בזכותו של שני שביררו והשלישי הוא המכריע ביניהם ואז הדין יוצא לאמתו. ומשמע שנחלקו הרא"ש והיד רמה אם יש לדיין להפך בזכותו של זה שבחרו תמיד. ואפשר שזה תלוי בהבנת ב"ד של זבל"א. אם הוא פועל כב"ד רגיל וחלותו היא כב"ד רגיל לא מסתבר שהדיין צריך או אפילו יכול להפך בזכות אחד הבעלי דין אלא צריך לפסוק כפי ראות עיניו בדין (כמו הרא"ש). אבל אם ב"ד של זבל"א הוי ב"ד של הבעלי דין אפשר שגם תהליך הדיון והפסק שונה ויש לכל אחד לטרוח מב' הדיינים למצוא זכות בשביל מי שביררו ולטעון את המקרה בפני דיין השלישי להכריע (אף שבודאי כל דיין צריך לילך בדרך הצדק והמשפט ואין לשום דיין להפך בזכות שאינו האמת).

ב' האם ב"ד של זבל"א צריך ג'?

הרמ"א (חו"מ יג: א) הביא דעות שונות אם יש מקרה שיכול לדון בזבל"א בלי דיין השלישי (כגון שהשוו דעת שני הבוררים). אם זבל"א הוי חלות ב"ד רגילה לכאורה אינו מסתבר כלל שידון בב' דיינים לבד (אפילו אם השנים יכולים להשוות עצמן) דשנים שדנו אין דיניהם דין (שו"ע חו"מ ג: ב). אבל אם הוי חלות ב"ד חדשה אולי יש מקום לדון בב' דיינים לבד.

ועיין בט"ז (סימן יג) על הרמ"א הנ"ל וגם התומים (שם אות א) שהקשו על דברי הרמ"א וכתבו דרך סגי בשנים כשהבעלי דין קיבלו עליהם שנים וכמו שירדו בפניהם לפשרה ולא לדין אבל אם ירדו בפניהם לדין אף שביירו הב"ד על ידי זבל"א צריכים ג' מ"מ. אבל מפשטות דברי הרמ"א כשמייירי בב"ד של זבל"א אפשר לגמור הדין בב'. ואפשר דגם זה תלוי בהבנת חלות ב"ד של זבל"א. אם הוי ב"ד רגיל אז צריך ג' אא"כ עושים פשרה אבל אם הוי חלות חדשה אפשר דסגי בב'.

ג' האם יש מקרה שבעינין דעת הבעלי דין כר' מאיר ?

הב"ח (חור"מ ריש סימן יג) מדייק מהטור דמשמע שרק עושים זבל"א כשהבעלי דין רוצים דין ולא פשרה. והוא פירש וז"ל: "דדין זה אינו אלא כשלא נתרצו בפשרה אבל נתרצו בפשרה וזה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד אין הדיינים רשאים לברור להם עוד שלישי בלא דעת בעלי דין והכי משמע לישנא דמתניתין דקאמר דיני ממונות בשלשה זה בורר לו אחד וכו' דלא היה צריך לשנות דיני ממונות בשלשה דכבר שנה בתחילת המסכתא דיני ממונות בשלשה אלא אתא לאורויי דבדין דוקא דיני ממונות בשלשה התם הוא דזה בורר לו אחד וכו' אבל בפשרה דלא בעינן שלשה אלא בשנים או אפילו ביחיד התם אף בזה בורר לו אחד וזה בורר לו אחד אין ביד הדיינים לברור להן עוד שלישי בלא דעת בעלי דין כדפירשתי דלא נתרצו לפשרה אלא על דעת אלו השני בוררים בלבד", עכ"ד.

כלומר דנוסח המשנה בריש פרק זה בורר בא להדגיש דדוקא כשהבעלי דין רוצים בדין ולא בפשרה אומרים דזבל"א וזבל"א ושני הדיינים בוררים השלישי אבל אם שניהם רוצים בפשרה כל אחד בורר דיין אחד אבל אין שני הדיינים בוררים דיין שלישי בלי דעת הבעלי דין. כלומר אם הם רוצים פשרה אז אינו מן הנכון שהדיינים יבררו את דיין השלישי משום דפשרה הוי דין בדעת הבעלי הדין והם רוצים דין אישי כר' מאיר. ובזה אי אפשר לשני הדיינים לברר את דיין השלישי בלי הסכמת ודעת ב' הבעלי דין.

וא"כ יש ג' הנחות בדברי הב"ח:

- א) פשרה היא חלות או סוג של דין חדש (דין אישי על דעת בעלים)
- ב) ב"ד של זבל"א (לפחות לפי החכמים) הוי חלות ב"ד רגילה (שלא מדעת הבעלי דין) שאינו עולה בקנה אחד עם אופי הפשרה. וא"כ רק כשהבעלי דין רוצים דין אומרים דהב' דיינים בוררים דיין שלישי. אבל אם רוצים פשרה אינם רשאים לברור בלי הסכמת הבעלי דין (כמו ר' מאיר).
- ג) יש קשר בין אופי הפסק (דין או פשרה) ותהליך ברירת הדיינים (ב"ד של ג' או זבל"א)

ואפשר לחלק על ההנחות:

- א) פשרה הוה יותר מקביל לדין רגיל ואף שזה יותר מדעת הבעלי דין החלות היא אותה חלות של ב"ד (עיין בספר שיעורי הרב על מסכת סנהדרין עמ' מו ואכמ"ל)
- ב) ב"ד של זבל"א (אף לפי החכמים שהדיינים בוררים דיין השלישי) גם נחשב כחלות ב"ד חדשה (שיותר מדעת הבעלי דין) משום דסוף כל סוף הבעלי דין משפיעים על כל התהליך שהם ביררו את הדיינים הראשונים שמסכימים על הדיין השלישי. (ולכאורה צריך לומר כעין זה לפי כמה ראשונים שסוברים דזבל"א הוי חלות ב"ד חדשה אף שאנו פוסקים כמו החכמים דאפשר לברור דיין השלישי בלא דעת הבעלי דין).
- ג) אפשר לומר דאין שום שייכות בין אופי הפסק כפשרה או דין ותהליך ברירת הדיינים – דב"ד של זבל"א בין אם זה חלות ב"ד רגילה או ב"ד בדעת הבעלי דין – אפשר לפסוק בין על פי דין ובין על פי פשרה.

ד' השו"ע (חור"מ כז: א) פוסק דהמקלל דיין בשם או בכנוי לוקה משום אלקים לא תקלל. הפ"ת (שם אות א) מביא מהבר"י (חור"מ כז: ד) דזה רק לדיינים קבועים אבל אם זבל"א וזבל"א לא. ואולי סברתו לחלק בין דיינים

של זבל"א ודיינים קבועים זה משום דדיינים של זבל"א מהווים חלות ב"ד חדשה ואין להם שם דין רגיל כדי לחייב באיסור של אלקים לא תקלל.